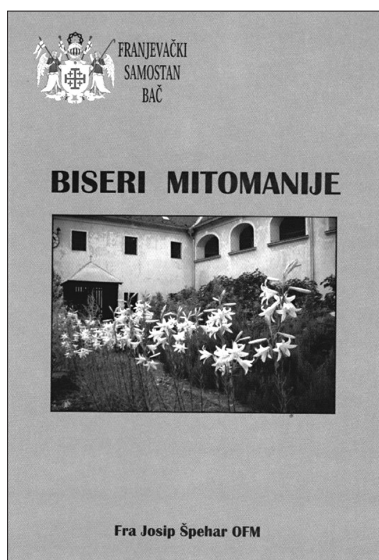

Josip Špehar, *Biseri mitomanije* :
Franjevački samostan Bač, Bač :
 Franjevački samostan Bač, 2022., 39 str.

Ovo opsegom neveliko djelo jedna je vrsta apologije samih franjevaca, gvar-dijana koji je već više desetljeća u samo-stanu, a vrlo dobro poznaje lokalnu po-vijest, napose povijest franjevačkog reda i višestoljetnu prisutnost franjevaca na ovim prostorima. Fra Špehar ima solid-no znanje iz sakralne umjetnosti, arheo-logije i arhitekture. Duhovito, u nekim situacijama s izvjesnom dozom ironije i pomalo cinizma ukazuje na odnos poje-dinih kulturnih i znanstvenih institucija Republike Srbije i pojedinaca u njima prema povijesnoj i kulturnoj baštini fra-njevačkog reda na ovim prostorima. U uvodu fra Špehar naglašava kako je ovo četvrta knjižica, a daje i obrazloženje za-što se nije prihvatio pisanja jedne veće rasprave ili opsežnijeg djela monograf-skog karaktera u kome bi na sustavan način objasnio svoje stavove i iznio više dokaza za svoje tvrdnje, a opovrgao služ-beno viđenje ovdašnjih institucija kultu-re i znanosti. Razlog tomu je životna dob u kojoj se fra Špehar nalazi, kao i vrijeme epidemije covida kada on piše ove svoje knjižice. Kod autora je prisutna bojazan da ako ga Gospodin pozove, neće ostati nitko tko bi ukazao na istinu o franjevač-kom samostanu u Baču i o prisutnosti franjevaca na ovim prostorima.

Djelo sadrži nekoliko kratkih pog-lavlja. Nakon uvoda, slijedi naslov „Otkriće još jednog bisera ‘mitomanije’ o Baču“, zatim podnaslov „Arheologi-ja“, poglavlje posvećeno arhitekturi samostana koje unutar sebe sadrži manje podnaslove u kojima su s arhitektonskog stajališta opisani klaustar, refektorij i fra-njevački muzej. Na kraju dolaze završne

misli i kratko navođenje literature. Izda-nje čija je naklada 1000 primjeraka (!) sadrži nekoliko starih crno-bijelih foto-grafija i skeniranih povijesnih dokume-nata, dok su na koricama s prednje i za-dnje strane ovoga izdanja tri ilustracije u boji koje prikazuju samostanski klaustar prije restauracije koji je poduzela država u razdoblju od 2016. – 2019. Za grafič-ku pripremu, uređenje kao i za ilustracije su zaslužni Marijan Tkalec i Jovica Ilić.

Neposredan povod za objavljivanje ove knjižice je bilo jedno izdanje Po-krajinskog zavoda za zaštitu spomenika kulture iz Petrovaradina iz 2016. godi-ne. U pitanju je knjiga Slavice Vujović *Kako očuvati i koristiti kulturno nasleđe*. Fra Špehar osporava osnovne tvrdnje autorice Vujović u vezi s Franjevačkim samostanom u Baču, kao i hipoteze ar-heologa Nebojše Stanojeva. Osporava njihove tvrdnje da se na mjestu današ-nje crkve i Franjevačkog samostana ne-kada nalazila bizantsko-grčka crkva, kao i da je jedna slika u crkvi bizantskog po-drijetla. Navodi nekoliko argumenata

kako bi dokazao da nije vjerojatno da su kršćani istočnog obreda imali hram na prostorima gdje su od poznog srednjeg vijeka prisutna Mala braća. Fra Špehar zamjera spomenutim predstavnicima Pokrajinskog zavoda nekorektan i neprofesionalan odnos prema kulturnoj i povijesnoj baštini i njemu osobno. Smatra da su radovi na restauraciji koji su izvođeni od 2016. do 2019. godine oštetili i devastirali izgled samostana, da je mnogo toga starog i vrijednog izgubilo autentičnost ili je upropašteno. Također se žali da je jedan dio kulturnog i arheološkog blaga koje pripada samostanu bespravno otuđeno i odneseno u Novi Sad bez njegove dozvole.

Autor je donekle napravio digresiju spominjući „crnog čovjeka“, Jovana Nenada, samozvanog srpskog cara. O njegovom podrijetlu, uloži i događajima u prvoj polovici XVI. stoljeća koji su prethodili Mohačkoj bitki ili bili neposredno nakon nje, fra Špehar drugačije iznosi, interpretira i vrednuje fakte iz povijesnih vrela i literature dr. Borisa Stojkovskog, koji je objavio monografiju o Jovanu Nenadu i dosta se bavio ovom ličnošću u svom znanstveno-istraživačkom radu. Fra Josip „crnog čovjeka“ promatra u kontekstu socijalno-klasnih odnosa poznog srednjovjekovne Ugarske i njegov pokret promatra kao jedan antifeudalni pokret, kakvih je u Europi onoga stoljeća, pa i ranije bilo dosta često. U ovom pokretu on ne vidi nacionalnu komponentu, niti karakter, a etničko podrijetlo Jovana Nenada smatra prilično upitnim. Ne poriče suradnju „crnog čovjeka“ s franjevcima, ali smatra da je ona bila iz čisto pragmatičnih razloga budući da su fratri surađivali s običnim pukom, a da su jedini bili pismeni u to vrijeme

na ovim prostorima, opustjelim nakon Osmanlijskih prodora.

Razlog nesuglasica i sporu s predstavnicima znanstvene i kulturne elite i institucijama Republike Srbije autor ove knjižice traži i pronalazi u različitim svjetonazorima i mentalitetima „istočnjaka“ i „zapadnjaka“. Smatra da su oni koji pripadaju kulturno-civilizacijskom krugu Bizanta, a u vjerskom nekoj od povijesnih ortodoksnih crkava, skloni mitomaniji i pokušajima oživljavanja prošlosti s ciljem da bi se ona dopunila ili čak izmijenila. Pripadnicima kulturno-civilizacijskog kruga koji se formirao stoljećima oko Zapadne crkve, njene tradicije i latinskog jezika, bez obzira na etničko podrijetlo, pripisuje racionalnost, pragmatičnost, preciznost, objektivnost, dosljednost povijesnim faktima bez pokušaja da im se pripiše nešto više nego što ona stvarno govore. Smatra također da je ovakvim pristupom osigurano ostvarenje glasovite izreke da je povijest učiteljica života. Ukazuje i na činjenicu da u Zapadnoj crkvi postoji čak devet obreda, tako da neke Istočne crkve koje su u jedinstvu s Rimom slobodno koriste svoju liturgijsku tradiciju i jezike iz kojih su nastale.

Autor je u izradi ove publikacije koristio arhivu Franjevačkog samostana u Baču, samostansku kroniku, shematizme Kalačko-bačke nadbiskupije u XIX. i XX. stoljeću. Za lokalnu nacionalnu povijest najviše se poziva na Antu Sekulića i Petra Pekića i donekle Jovana Erdeljanovića kada je u pitanju bunjevačko pitanje. Za povijest franjevačkog reda uglavnom je koristio djelo hrvatskog franjevačkog povjesničara fra Emanuela Hoška.

S arhitektonsko-umjetničkog gledišta fra Špehar je samostansku cjelinu,

uključujući i crkvu, prikazao na nekoliko stranica, sadržajno i zanimljivo. U ovom sakralnom objektu u Baču se susreće više arhitektonsko-umjetničkih stilova: romanika, gotika, renesansa, barok. Prikazan je klaustar i objašnjena je njegova simbolika kao „klaustara duše“ ili rajskog vrta, ranjenog ljudskim grijehom. Ova objašnjenja i opisi su najljepši dio rada. Kratko je prikazan refektorij ili blagovaona, kao i franjevački muzej. Navedena su oštećenja nakon radova koje je tri godine provodio Pokrajinski zavod. U „završnim mislima“ autor je objavio i dvije ilustracije, posljednjih franjevac čije je rodno mjesto bio Bač, a radi se o fra Krsti Bođancu i fra Beatu Bukincu.

Ova publikacija prikazuje određene probleme naše povijesno-kulturne i sakralne baštine i postavlja pitanje očuvanja njene autentičnosti i opstanka za iduće generacije.

Dominik Deman

Živa baština : nematerijalna kulturna baština Hrvata u Republici Srbiji : Subotica, 28. studenoga 2022. / [autori tekstova Katarina Čeliković... [et al.] ; autorica izložbe Katarina Čeliković ; fotografije Ivan Ivković Ivandekić... [et al.], Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata, Subotica 2022., 54 str.

Knjiga je nastala kao plod suradnje i višegodišnjih etnoloških istraživanja koje Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata provodi s Filozofskim fakultetom u Zagrebu, Odsjekom za kulturnu antropologiju i etnologiju te s drugim institucijama i pojedincima s ciljem stručne valorizacije i zaštite nematerijalne kulturne baštine. Urednica je Katarina Čeliković,

a stručna savjetnica u ovoj publikaciji je prof. dr. sc. Milana Černelić, redovita profesorica u mirovini, dok su recenzentice izv. prof. dr. sc. Marijeta Rajković Iveta i Tamara Štricki Seg, prof. etnomuzikologije.

Publikacija na 54 stranice donosi bogate opise i ilustracije čak 22 elemenata nematerijalne kulturne baštine, podijeljenih na sljedeća područja: „Jezik“, „Običaji“, „Glazba“, „Ples“ i „Umijeća“. Važna informacija je da se u publikaciji uz svaki element NKB nalazi i QR kod koji čitatelja vodi na internetsku adresu ZKVH-a gdje može dobiti detaljnije informacije.

Prvo područje naslovljeno „Jezik“ sadrži dva elementa: Bunjevački govori bačkih Hrvata i Šokački govori bačkih Hrvata. Kako autorica Ivana Kurtović Budja navodi, „bunjevački govori bačkih Hrvata jezično je nematerijalno kulturno dobro hrvatske etničke skupine na sjeveru Bačke, najbolje očuvano u Subotici i okolici te dijelom u Somboru. Bunjevački govori pripadaju novošto-